

K otázkám strategie zpřístupňování elektronických informačních zdrojů pro oblast výzkumu a vývoje

Stanovisko Asociace knihoven vysokých škol ČR

Úvod:

Předkládaný materiál shrnuje zkušenosti, poznatky a názory představitelů knihoven a informačních středisek vysokých škol České republiky sdružených v Asociaci knihoven vysokých škol, získané v průběhu posledních let, kdy došlo k výraznému a velmi rychlému rozvoji zpřístupňování elektronických informačních zdrojů. Tento materiál se především snaží reagovat na skutečnost, že v r. 2003 bude ukončen čtyřletý program MŠMT LI „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ a je tedy na místě zamyslet se nad dalším vývojem stavu, kterého bylo v této oblasti podpory vědecké práce na vysokých školách v České republice dosaženo.

Především rádi konstatujeme, že vyhlášením tohoto programu a jeho realizací byl učiněn krok správným směrem a v pravý čas, protože umožnil, aby akademická sféra v České republice zachytila bouřlivý nástup moderních informačních technologií do práce s informacemi v oblasti výzkumu a vývoje. V žádném případě není nadsázkou, že právě díky tomuto programu a rozsahu jeho dotací jsou dnes vědecké a výzkumné instituce na srovnatelné úrovni v přístupu k vědeckým informacím jako obdobné instituce v rozvinutých zemích. Pokračování podobného programu, tak jak to zmiňuje připravovaný Národní program výzkumu, je prakticky jedinou možností jak zajistit kontinuitu a aktualizaci dnes dostupných nákladných informačních zdrojů.

Protože vysokoškolské knihovny jsou přirozeným a logickým spojovacím článkem mezi informačními zdroji a vědeckými a vývojovými pracovníky jako jejich konsumenty, mohou být sumarizované zkušenosti z knihoven na jednotlivých školách cenným materiálem jak pro vysokoškolské knihovny samotné, tak pro východiska dalšího programu na podporu zpřístupňování informačních zdrojů pro výzkum a vývoj.

Materiál byl připraven členy výkonného výboru Asociace knihoven vysokých škol ČR (dále jen Asociace), předložen k diskusi odborné komisi pro elektronické informační zdroje, jejímiž členy jsou zástupci většiny vysokých škol. Po zapracování celé řady připomínek a dosažení konsensuální shody byl upraven do podoby stručné sumarizace hlavních aspektů a doplňující důvodové zprávy.

Sumarizace hlavních aspektů

1. Shodujeme se na všeobecné podpoře konsorciálních projektů zpřístupňování a financování elektronických informačních zdrojů pro výzkum a vývoj. Tato forma by měla být preferována před podporou individuálních řešení, pokud ovšem nejsou závažné důvody pro takový postup. Nezapomínáme na nutnost podporovat informačními zdroji i relativně úzké specializované obory.
2. Konsorciální seskupení by měla být vytvářena především na základě konkrétního zájmu o daný vědní obor dokumentovaný existencí ústavů, tradicí daných oborů i případně publikační činností. Takto vytvořeným konsorciím by měla být dávána přednost před tzv. národními licencemi. Pod tímto označením máme na mysli princip, kdy je nejdříve dojednána licence pro celonárodní přístup a teprve pak je nabízen individuální přístup, zpravidla bez jakékoliv finanční participace.
3. Sjednávání konsorciálních licencí je náročný úkol, který lze řešit buď přímo s producenty nebo pomocí zprostředkovatelů. V zájmu jednotlivých vysokých škol je výhodný úzký kontakt se skutečným producentem a přímé vyjednávání. Je to důležité jak pro konečné uživatele - pracovníky výzkumu a vývoje, tak pro producenta jako zpětná vazba a podněty pro další rozvoj elektronických informačních zdrojů. Úlohu zprostředkovatelů neodmítáme, ale jejich role by měla být převážně administrativní. V této souvislosti upozorňujeme na ne příliš přehledné situace vznikající při vytváření nejrůznějších seskupení bází dat (tzv. „packages“), které bývají především výsledkem obchodní politiky vydavatelů nebo jiných komerčních subjektů, než skutečnou službou výzkumu a vývoji. Je žádoucí, aby takové nabídky byly podloženy skutečným zájmem z oblasti vědeckých komunit.
4. Finanční participace jednotlivých členů konsorcií na zpřístupňování daného informačního zdroje představuje jednu z nejzávažnějších otázek. Je pochopitelné, že její aspekty se mohou lišit případ od případu, ale rozhodně je žádoucí, aby celková koncepce a strategie financování byla v programu formulována. Je nutné zaujmout stanovisko k reálné situaci, kdy na jedné straně je informační zdroj poskytován komukoli zcela bezplatně a na druhé straně jsou za jiný zdroj bez zřejmého důvodu placeny účastníky projektu poměrně vysoké částky.
5. Specifický je problém velkých sekundárních vědeckých bází dat, které už svým principem pokrývají co největší časové období, z čehož vyplývá jejich praktická nedělitelnost a nutnost hradit přístup k jejich rozsáhlým souborům. V těchto případech je cena za přístup i v nejjednodušších verzích mimo možnosti naprosté většiny vysokých škol. Zvláště výrazné to je v případě multioborové univerzity, která v tomto ohledu nemůže pokrýt potřeby všech svých oborů a ústavů. Nutnost finanční podpory v těchto případech je celosvětově uznávána.
6. V případě vědeckých periodik, jejichž cena sice stále dramaticky stoupá, se otevřelo řešení v podobě konsorciálního sdružování jednotlivých předplatných a možnosti přístupu do elektronických verzí všech titulů odebíraných členy konsorcia. Je proto velmi žádoucí, aby vysoké školy zde projevily vlastní aktivitu, jednaly o sdružení předplatného a jeho případné koordinaci na základě již dostupných statistických údajů o využití periodik.

7. Za mimořádně důležitou považujeme dále skutečnost, že zajišťování a zpřístupňování elektronických informačních zdrojů klade vysoké pracovní nároky na tuto činnost. Nejedná se jen o otázky technické, organizační a administrativní, ale i manažerské. Právě ty se při sjednávání licenčních podmínek a financování stávají klíčovými. Všechny tyto činnosti nemohou být zajišťovány v celém rozsahu pouze pracovními kapacitami jednotlivých škol. Považujeme za velmi důležité, aby na tuto nezbytnou podporu bylo pamatováno, a to především u konsorciálních projektů, kde je investice do pracovní síly využita v podstatně širším rozsahu.
8. Neměla by být opomenuta otázka dalších činností, které dotvářejí systém informačního zabezpečení pracovníků výzkumu a vývoje. Jedná se o poskytování navazujících služeb, které umožňují získávání konkrétních dokumentů potřebných k výzkumné i vzdělávací činnosti, o vytváření technologických předpokladů pro efektivní využití elektronických informačních zdrojů. Zkušenosti ukazují také na přímou souvislost využití informačních zdrojů s jejich odbornou podporou ze strany vysokoškolských knihoven, ať na úrovni seminářů nebo individuálních konzultací. V potřebném rozsahu se tyto činnosti nedají při omezených pracovních kapacitách poskytovat.
9. Statistická data o využívání elektronických informačních zdrojů jsou nezbytnou zpětnou vazbou jak pro sledování využití vynakládaných finančních prostředků a jejich další plánování, tak pro možnost objektivního posuzování informačních potřeb. Dodávání uživatelských statistik dle mezinárodního doporučení je třeba zahrnout do licenčních smluv mezi dodavateli a odběrateli (knihovnami).